

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, доцента
Сірохи Дмитра Ігоровича на дисертаційну роботу Циганенка Сергія
Валерійовича на тему: «Захист трудових прав творчих працівників»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 право
за спеціальністю 081 право**

Дисертація Циганенка Сергія Валерійовича «Захист трудових прав творчих працівників» присвячена вирішенню актуального наукового завдання, що полягає у формуванні цілісного теоретико-правового уявлення про зміст, принципи, гарантії, форми, способи та засоби захисту трудових прав осіб, професійна діяльність яких має творчий характер. Значення обраної проблематики зумовлене особливою правовою природою творчої праці, у межах якої трудові відносини тісно переплітаються із відносинами цивільно-правового характеру, зокрема у сфері інтелектуальної власності, культури тощо.

Наукову *актуальність теми дисертаційного дослідження* посилює фрагментарність законодавчого регулювання правового статусу творчих працівників. Так, нормативне визначення, закріплене у статті 1 Закону України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», пов'язує статус професійного творчого працівника з альтернативною сукупністю ознак – провадженням творчої діяльності на професійній основі з публічним оприлюдненням її результатів (виставки, публікації, сценічне виконання, кіно-, теле-, відеопоказ тощо), членством у творчій спілці або наявністю державних нагород за діяльність у сфері культури і мистецтва. Водночас таке визначення історично орієнтоване на традиційні форми творчої діяльності і не повною мірою відповідає сучасним реаліям творчої зайнятості, зокрема діяльності у сфері цифрового контенту, що здійснюється поза межами формалізованих творчих інституцій. Відсутність спеціально сформованого механізму захисту трудових прав таких працівників посилюється й тим, що значна їх частина фактично перебуває поза межами традиційної найманої праці, здійснюючи діяльність на засадах

самозайнятості або цивільно-правових договорів, що суттєво звужує обсяг соціально-трудоових гарантій для них.

Додаткової актуальності темі надає й сучасний соціально-економічний контекст, адже в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації культурний та креативний сектор України зазнав значних кадрових і матеріальних втрат, що актуалізує потребу у формуванні дієвих правових механізмів захисту трудових прав творчих працівників як складової повоєнного відновлення гуманітарної та культурної сфери.

За таких умов комплексне дослідження захисту трудових прав творчих працівників, включно з напрацюванням власного термінологічного апарату, релевантного цілям трудо-правового регулювання, має важливе доктринальне і практичне значення для подальшого розвитку науки трудового права та вдосконалення відповідного законодавства.

Чітке визначення мети та завдань дослідження разом з логічною і методично виваженою структурою дисертації дозволило автору не лише в повній мірі розкрити тему, показати зрозумілу аргументацію висновків і системність наукового аналізу, а й сформулювати нові підходи до розуміння захисту трудових прав творчих працівників.

Варто також звернути увагу на об'єкт та предмет дослідження. *Об'єктом дослідження* є система суспільних відносин у сфері захисту трудових прав творчих працівників. Відповідний об'єкт корелюється з *предметом дослідження* – захистом трудових прав творчих працівників (стор. 17).

Дисертаційна робота має суттєву *наукову новизну*, яка полягає в тому, що дисертація являє собою перше комплексне дослідження змісту та проблематики захисту трудових прав творчих працівників (стор. 19).

Автор повною мірою володіє методологією наукового пошуку. Використання як загальних, так і спеціальних теоретико-методологічних засобів наукового пізнання явищ та процесів дозволило сформулювати низку науково обґрунтованих висновків. Наведений дисертантом дослідницький матеріал в повній мірі сприяв досягненню поставленої

мети, яка полягає в тому, щоб з урахуванням концептуальних розробок юридичної науки, доктрини трудового права, вимог чинного законодавства дослідити особливості захисту трудових прав творчих працівників, а також сформулювати ідеї щодо удосконалення застосування законодавства в даній сфері (стор. 22).

Як позитивну рису дисертації слід відзначити те, що в процесі її підготовки використано значну кількість наукової літератури та нормативно-правового матеріалу, в тому числі і міжнародно-правового характеру – 419 джерел.

Наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації, що сформульовані у дисертації, достатньо повно викладені у чотирьох статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, а також у чотирьох збірниках тез доповідей на науково-практичних конференціях. Положення, які виносяться на захист, належним чином обґрунтовуються у тексті дисертації, є достовірними і характеризуються науковою новизною. Переважна більшість наукових висновків заслуговує на схвалення.

Досить цікавим та науково обґрунтованим є висновок автора про те, що саме право творчого працівника на захист його трудових прав постає в якості закріпленої у чинному законодавстві та інституційно забезпеченої фундаментальної можливості (як вид і певна міра поведінки у сфері правоохорони та правозахисту) безперешкодно застосовувати усі наявні для нього юридичні механізми юрисдикційного та/або неюрисдикційного захисту свого трудового права (національного та навіть міжнародного рівнів) у випадках його порушення, оспорування, невизнання або за наявності загрози порушення, з урахуванням того, що реалізація такої можливості спрямована на поновлення чи визнання відповідного права, усунення перешкод для його повної реалізації та запобігання подальшим порушенням. (стор. 63).

Дисертант ґрунтовно дослідив принципи захисту трудових прав творчих працівників, та визначив їх як обов'язкові до виконання під час захисту трудових прав творчих працівників основоположні

(фундаментальні) правові та інституційно-організаційні засади загальноправового, галузевого та особливого (інституційного) характеру, що містяться в джерелах права, й за своїм призначенням уможлиблюють цілісність правозахисту працівників, забезпечуючи при цьому відповідність процесу і результатів захисту суб'єктивних прав суті об'єктивного права, а також можливість соціально безпечного здійснення права творчого працівника на захист його порушених трудових прав (стор. 73).

Заслужують на увагу такі твердження дисертанта з приводу того, що суттєвим проявом недобросовісного ставлення роботодавців до творчих працівників є дискримінація творчих працівників та окремих їх категорій. Сам факт виконання працівником творчої роботи може розглядатися роботодавцями та трудовим колективом в якості нетипової трудової діяльності, в силу чого на практиці такі працівники можуть сприйматися як «неповноцінні» працівники, а також члени трудового колективу, щодо яких він не буде проявляти соціально-трудова солідарність (перш за все тоді, коли права таких працівників будуть порушуватися або перебувати під загрозою порушень). Крім того, як й інші працівники, творчі працівники можуть стикатися з дискримінаційним ставленням, заснованим на упередженнях роботодавця з приводу статі, стану здоров'я, віку та інших характеристик особи. При цьому важливо підкреслити, що в сфері творчої діяльності традиційно працює значне число жінок і молоді, тобто групи окремих категорій працівників, які непропорційно страждають від нестабільності трудових відносин і низьких трудових гарантій на практиці в цілому. Зокрема творчі працівниці нерідко стикаються з гендерною нерівністю при наймі на роботу, підвищенні в адміністративній посаді, в оплаті праці, у спроможності виконання особливих сімейних обов'язків, реалізації права на материнство тощо, хоча чинне законодавство України прямо забороняє дискримінувати шукачів роботи, працівників, звільняти вагітних працівниць і жінок з малолітніми дітьми. (стор. 110).

Важливою є думка автора, що способи захисту трудових прав відповідного кола осіб доцільно поділяти на два види: 1) базові способи, які

включають: визнання трудового права творчого працівника та/або встановлення факту (складу) його порушення; визнання недійсним договору чи його умов, які погіршують становище працівника порівняно із законом чи колективними угодами (договорами); припинення порушення (у тому числі заборона продовження незаконних дій чи бездіяльності або виконання протиправного рішення); відновлення становища, що існувало до порушення, або еквівалентна реституція з урахуванням балансу законних інтересів сторін і реального змісту порушеного права; 2) додаткові (похідні) способи, до яких можемо віднести, зокрема: компенсацію та/або відшкодування шкоди, завданої порушенням трудових прав творчих працівників; примусове виконання обов'язку роботодавця щодо охорони й захисту трудових прав таких працівників; зміна або розірвання правовідношення між творчим працівником і роботодавцем; скасування (визнання незаконними) рішень, дій чи бездіяльності відповідних суб'єктів (органів публічної влади, профспілок, творчих спілок тощо), які безпідставно відмовили у захисті (неналежним чином захистили) трудових прав творчих працівників (стор. 166).

Заслуговує на позитивну оцінку висновок автора про те, що на сьогоднішній день у європейських державах, наприклад, Німеччини, Іспанії та Франції, творчих працівників вважають повноцінними суб'єктами трудового права, тобто працівниками, яким властиві трудові права і обов'язки, а отже, й право на захист їх трудових прав. При цьому на нормативно-правовому рівні державами визнається, що найбільш істотною проблемою у правозахисті творчих працівників є їх право на творчу працю, яке вони можуть використовувати незалежно, проте часто уникають цього, позаяк самостійна творча трудова діяльність пов'язана з підвищеною соціальною вразливістю, складністю побудови трудової кар'єри. Тому у низці європейських держав, зокрема у Німеччині та Франції, створюються фонди, які забезпечують творчим працівникам бути соціально захищеністю, яка справедливо розглядається в якості основи права на працю, що реалізовується за допомогою втілення свободи творчості як у період між

виконанням творчих завдань у рамках творчих проєктів, так і в контексті незалежної творчої трудової діяльності такого працівника (стор.185).

Відповідність дисертації встановленим вимогам та теми дослідження. Дисертація Циганенка Сергія Валерійовича відповідає за змістом темі дослідження та спеціальності 081 Право, а також вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 9 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Дисертаційне дослідження виконано автором самостійно, що підтверджується характером викладеного матеріалу, рівнем наукової аргументації та глибиною опрацювання джерельної бази. Сформульовані у роботі положення, висновки та практичні рекомендації ґрунтуються на результатах власних теоретичних напрацювань і практичної діяльності здобувача, відображають його особистий внесок у розроблення досліджуваної проблематики. Використання наукових здобутків інших учених здійснювалося коректно, із належним посиланням на першоджерела, що *свідчить про дотримання принципів та норм академічної доброчесності та наукової етики.*

Разом із тим, рецензована робота має окремі недоліки і упущення. У ній наявні *недостатньо аргументовані та суперечливі твердження*, а також висновки, що вимагають додаткових пояснень.

1. На стор. 38 автор відносить до спеціальних трудових прав творчих працівників право на отримання додаткової винагороди за використання результатів праці. Проте в роботі недостатньо чітко визначено, чи є така винагорода складовою заробітної плати, авторською винагородою, роялті або окремою виплатою змішаної правової природи. Не розкрито також підстав її нарахування, порядку визначення розміру, співвідношення з

оплатою за виконання трудової функції та залежності від переходу майнових прав інтелектуальної власності до роботодавця. У зв'язку із цим автору доцільно було б докладніше розмежувати оплату творчої праці як результат виконання трудової функції та винагороду за подальше використання створеного працівником об'єкта.

2. На стор. 85-86 до спеціальних трудових прав автор відносить, зокрема, право на творчу свободу, авторство і захист результатів інтелектуальної діяльності, додаткову винагороду за використання результатів праці, додаткові соціальні гарантії та преференції при масовому вивільненні тощо. До особливих прав віднесено права творчих працівників, які водночас є особами з інвалідністю, неповнолітніми, особами із сімейними обов'язками або належать до інших спеціально захищених категорій. Проте останні права зумовлюються не творчим характером праці, а віком, станом здоров'я, сімейними обов'язками чи іншими юридично значущими обставинами. Тому потребує додаткового обґрунтування єдиний критерій запропонованої класифікації та галузева належність окремих включених до неї прав.

3. У дисертаційній роботі на стор. 138 автор відносить до інституційно-організаційних гарантій правозахисну діяльність роботодавця, яка полягає у формуванні організаційної політики, реалізації стратегій і програм, які забезпечують соціально безпечне виникнення, перебіг, призупинення та припинення трудових відносин із творчими працівниками. Загалом можливість здійснення роботодавцем правозахисної діяльності не викликає заперечень. Водночас у запропонованому автором підході до такої діяльності віднесено досить широке коло заходів, частина з яких фактично становить звичайне виконання роботодавцем установлених законодавством обов'язків щодо належної організації праці, недопущення дискримінації, забезпечення безпечних умов праці та управління персоналом. Тому потребує уточнення, які саме дії роботодавця слід вважати правозахисними, а які належать до загальних організаційних і превентивних заходів.

4. На стор. 166-167 до факторів порушення трудових прав творчих працівників одночасно віднесено недостатність нормативного регулювання, десоціалізацію сфери праці, послаблення профспілкового впливу, неформальну зайнятість, фіктивне підприємництво, прекарізацію, цифровізацію, розвиток штучного інтелекту та дискримінацію. Однак у цьому переліку поєднуються причини порушень, загальні тенденції розвитку ринку праці, форми організації зайнятості, технологічні процеси та безпосередні порушення трудових прав. Зокрема, дискримінація є не лише фактором, а самостійним порушенням права, тоді як цифровізація і штучний інтелект самі по собі не обов'язково спричиняють негативні наслідки. Автору доцільно було б класифікувати зазначені фактори за єдиними критеріями та розкрити причинний зв'язок кожного з них із порушенням трудових прав творчих працівників.

5. Потребує додаткової конкретизації пропозиція щодо доповнення КЗпП України окремою главою «Праця творчих працівників». На стор. 190-193 дисертації автор пропонує передбачити в КЗпП України окремі статті, присвячені поняттю творчого працівника, його правовому статусу, умовам праці, особливостям укладення та припинення трудового договору, соціальному страхуванню, діяльності профспілок і контролю за додержанням трудового законодавства. Зазначена пропозиція заслуговує на підтримку, однак у роботі переважно визначено загальні напрями майбутнього правового регулювання. Для посилення її практичного значення доцільно було б детальніше розкрити зміст окремих запропонованих норм, зокрема конкретизувати ознаки творчої праці, особливості прав та обов'язків творчих працівників, а також специфіку їх робочого часу, оплати праці та відпочинку.

Однак висловлені зауваження не торкаються концептуальних положень дисертаційного дослідження Сергія Циганенка та у своїй більшості стосуються дискусійних проблем й не впливають на загальну позитивну оцінку роботи та її наукову і практичну цінність.

В цілому рецензована робота є завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково-обґрунтовані результати, що в сукупності мають істотне значення для розвитку науки трудового права та удосконалення національного законодавства. Дисертант показав глибокі теоретичні знання, знання обраної теми, вміння самостійно узагальнювати й аналізувати нормативні матеріали, спеціальну літературу, робити правильні, науково-обґрунтовані висновки, формулювати визначення правових понять і пропозицій по вдосконаленню як чинного, так і перспективного законодавства.

Таким чином, дисертаційне дослідження «Захист трудових прав творчих працівників» відповідає вимогам що пред'являються до написання дисертацій, які передбачені «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а його автор – Циганенко Сергій Валерійович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», а його дисертація заслуговує на позитивну оцінку.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

Дмитро СІРОХА